

Hasirû Ehlîhim: Ailelerini Ziyan Etmek/Ziyana Sokmak? Türkçe Kur'an Meallerinde Bir Tercüme Sorununun Tetkiki

Khasirû ahlîhim: Losing/Ruining Their Families? An Examination of a Translation Issue in Turkish Qur'an Translations

Doç. Dr. Mehmet Ali Çalgan

Adıyaman Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi,
Hadis Anabilim Dalı,
mehmetcalgan@gmail.com
Adıyaman/Türkiye

Adıyaman University
Faculty of Theology
Department of Hadith
<https://orcid.org/0000-0002-5780-5067>
<https://ror.org/02s4gkg68>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Types	Araştırma Research Article
Geliş Tarihi Received	01 Ocak January 2026
Kabul Tarihi Accepted	03 Mart March 2026
Yayın Tarihi Published	30 Haziran June 2026
Yayın Sezonu Pub Date Season	Haziran June
Sayı Issue	45
Sayfa Pages	107-128

Atıf | Cite as

Çalgan, Mehmet Ali. "Hasirû Ehlîhim: Ailelerini Ziyan Etmek/Ziyana Sokmak? Türkçe Kur'an Meallerinde Bir Tercüme Sorununun Tetkiki". *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 45 (Haziran 2026), 107-128.
<https://doi.org/10.56361/usul.1853712>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemekte olup yalnızca literatür taramasına dayanmaktadır; çalışmada bilimsel ve etik ilkelere uyulmuş, tüm kaynaklar kaynakçada belirtilmiştir.

This study does not require ethics committee approval and is based solely on a literature review; scientific and ethical principles have been followed throughout the study, and all sources are listed in the references.

(Mehmet Ali Çalgan).

Yapay Zeka Kullanımı | Use of Artificial Intelligence

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. | No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Öz

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe meallerinin murad-ı ilâhîyi en doğru bir şekilde aksettirmesinin büyük ehemmiyeti haiz bir mesele olduğu aşikârdır. Bu makalede Zümer sûresi 15. âyet-i kerimesinin tercümesinde bahis mevzuu olan bir çeviri sorunu mercek altına alınmıştır. Söz konusu âyet-i kerimede geçen خَسِرُوا أَهْلِيهٖمُ ifadesi aslında ailelerini kaybetmek anlamına gelmekteyken Türkçe meallerin çoğunda bu ifadenin ailelerini zarara uğratmak şeklinde çevrilmiş olduğu müşahade edilmekte olup bu hâliyle âyetin ilgili kısmının tercümesi “De ki: “Şüphesiz hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde kendilerini ve ailelerini hüsrana sokanlardır.” şeklinde yapılmaktadır. Öte yandan, tefsir kaynaklarında خَسِرُوا أَهْلِيهٖمُ ifadesinin ailelerden bir daha kavuşamayacak bir surette ayrı düşmek şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Tefsirlerde bu ayrı düşme durumu iki farklı şekilde açıklanmaktadır. İlkine göre inkârcıların aileleri cennete girmişse ayrı düşüleceği gibi cehenneme girseler orada da birlikte olamayacaklardır. İkincisine göre ise inkârcılar şayet cennete girmiş olsalardı orada elde edecekleri hurilerden aileleri kaybetmiş durumda olacaklardır. Görüldüğü üzere, bu izahlarda aileleri zarara uğratmak şeklinde bir durumdan bahsetmek mümkün değildir. Üstelik inkârcıların ailelerinin cennete girme ihtimali söz konusuysa ailelerin hüsrana uğratılması şeklinde bir anlam uygun gözükmemektedir. Makalede öncelikle hasira خَسِرَ fiilinin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımları incelenmiş, tefsirlerde ilgili âyet hakkında verilen izahat ve Arapça dil kaynaklarında yer alan malumat tahlil edilmiştir. Daha sonra Türkçe Kur'an meallerinde yer alan tercümeler değerlendirilmiş, ayrıca kelimenin hadislerdeki kullanımları da tetkik edilmiştir. Neticede söz konusu âyet-i kerimenin meallerinde bir çeviri sorununun var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Hadis, Meal, Çeviri Sorunu

Abstract

It is clear that the Turkish translations of the Holy Qur'an play a significant role in conveying the divine intent in the most accurate manner. This article examines a problem in the translation of the 15th verse of Sûrat al-Zumar. The phrase *أَهْلِيَهُمْ خَسِرُوا* in aforementioned verse actually means to lose one's family, but it is observed that in most Turkish translations, this phrase has been translated as to cause harm to one's family. On the other hand, in exegetical works, it is seen that the phrase *أَهْلِيَهُمْ خَسِرُوا* is interpreted as meaning to be separated from one's family in such a way that they will never be reunited. Exegetical works explain this kind of separation in two different ways. According to the first, even if the families of the disbelievers enter Paradise or Hell, they will not be together. According to the second, the disbelievers will have lost their families which they would obtain in case they enter Paradise. As can be seen, it is not possible to speak of a situation in which families are harmed in these explanations. This article first examines the usages of the verb *خَسِرَ* in the Holy Qur'an, then analyzes the explanations given in the commentaries about the relevant verse and the information found in Arabic language sources. After that, the translations in Turkish Qur'an translations were evaluated, and the usage of this verb in *ḥadīths* is examined. It has been concluded that a translation problem exists in the translations of aforementioned verse.

Keywords: Tafsîr, Qur'an, Ḥadīth, Qur'an Translation, Translation Mistake

خسروا أهليهم : فَقَدَ الأسرة أم إيقاعها في الخسران؟ دراسة لمشكلة ترجمة في ترجمات القرآن الكريم إلى اللغة التركية

الملخص

من الواضح أن إنعكاس المقصد الإلهي على نحو أدق في الترجمات التركية للقرآن الكريم هي مسألة بالغة الأهمية . يتناول هذا المقال مثلاً على ذلك من خلال إشكالية ترجمة الآية الخامسة عشرة من سورة الزمر . إذ إن عبارة *خَسِرُوا أَهْلِيَهُمْ* الواردة في الآية المشار إليها تدل في أصل معناها على فقد الأهل ، ولكن لوحظ أن معظم الترجمات التركية قد ترجمت هذه العبارة على أنها إلحاق الأذى بالأسرة/إيقاعهم في الخسران . وبناء على ذلك فإن ترجمة الجزء ذي الصلة من الآية هي "قل : إن الخاسرين هم الذين خسروا أنفسهم وأهليهم / ألحقوا بهم الأذى والضرر يوم القيامة . " من ناحية أخرى ، عند الرجوع إلى المصادر التفسيرية ، نجد أن الغالبية العظمى من هذه المصادر تفسر عبارة *خَسِرُوا أَهْلِيَهُمْ* على أنها تعني الافتراق عن الأهل افتراقاً لا رجعة بعده ولا اجتماع ، . وتفسر التفسير هذا الافتراق على وجهين . أحدهما : حتى إذا دخلت عائلات الكافرين الجنة فسيقع الافتراق ، وإذا دخلوا الجحيم ، فلن يكونوا مجتمعين هناك أيضاً . ثانيهما : حتى لو دخل الكافرون الجنة ، فسوف يفقدون عائلاتهم من حيث الحوريات اللواتي كانوا سيحصلون عليهن هناك . وعلى هذا النحو لا يظهر من هذه التوجيهات التفسيرية معنى إيذاء العائلات أو إضرارهم . ولهذا يبدأ المقال أولاً بدراسة استعمالات الفعل *خَسِرَ* في القرآن ، ثم يحلل ما ورد في كتب التفسير من توجيهات بشأن الآية محل البحث ، ويستعرض المعطيات الواردة في المصادر العربية . بعد ذلك ، يتم تقييم الترجمات التركية للقرآن الكريم في هذا الموضع ، ويتم أيضاً دراسة استخدام الكلمة في الأحاديث النبوية . وختاماً ينتهي المقال إلى أن في ترجمة الآية المذكورة مشكلة ترجمة .
الكلمات المفتاحية : التفسير ، القرآن الكريم ، الحديث النبوي ، ترجمة القرآن ، إشكالية الترجمة

Giriş

Bu araştırmada doğru tercümesi “asıl kaybedenler, kıyamet gününde hem kendilerini hem de yakınlarını ziyan edenlerdir”¹ şeklinde olması gereken âyet-i kerimeyle ilgili olarak meallerde görülen bir çeviri sorunu mevzu bahis edilmektedir. Söz konusu âyet-i kerime Türkçe Kur’an meallerinin ekseriyetinde şu türden ifadelerle çevrilmektedir: “De ki: “Şüphesiz hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde kendilerini ve ailelerini hüsrana sokanlardır.” (قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ) ² Ayette geçen خَسِرُوا أَهْلِيَهُمْ ifadesi meallerde genellikle *aileleri hüsrana uğratmak* şeklinde çevrilmektedir. Söz konusu âyetin, inkârcıların ailelerini hüsrana uğrattıkları şeklindeki yaygın çevirisinden ötürü ilgili ayete ailede din eğitimi bağlamında da atıf yapıldığı görülmektedir. Mesela *Hadislerle İslam* isimli çalışmadan yapılan şu iktibasta bu durumu müşahade etmek mümkündür: “Evlâdına yeterince emek vermeyen, onu ciddiye almayan ve Allah’ın rızasına uygun yetiştirmeyenler ise kıyamet günü hem kendilerini hem de yavrularını hüsrana sürüklemiş olacaklardır (Zümer, 39/15)”³

Mezkûr âyet-i kerime hakkında tefsirlerde verilen izahata bakıldığında ise *aileleri hüsrana uğratmak* şeklinde bir anlamdan ziyade *ailelerden bir daha kavuşamayacak bir surette ayrı düşmek* şeklinde bir manaya işaret edildiği müşahade edilmektedir. Üstelik bu izahlarda inkârcıların ailelerinin cennete gitme ihtimali de göz önünde bulundurulmaktadır.⁴ Ancak cennete giden bir ailenin hüsrana uğratılmış olmasından bahsetmek elbette mümkün değildir. Dolayısıyla bu tercümelerde bir çeviri sorununun mevcudiyetinden bahsedilebilir. Yine, tefsirlerde inkârcıların cennete girebilselerdi cennette sahip olacakları ailelerden mahrum kalacakları, yani onları kaybedecekleri hususuna da işaret edilmektedir.⁵ Bu görüş dikkate

1 ez-Zümer 39/15.

2 Türkçe Kur’an meallerindeki çeviriler yazının ilgili alt başlığında incelenecektir.

3 Mehmet Emin Özafşar (ed.), *Hadislerle İslam* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 4/146.

4 Tefsirlerde sunulan malumata çalışmanın ilgili alt başlığında yer verilecektir. Burada bir fikir vermesi bakımından İbn Kesir’in tefsirinde oldukça öz biçimde verilen açıklamaya işaret edilebilir: “Yani (ailelerinden) ayrı düşmüşlerdir, ebedi olarak birbirlerine kavuşamayacaklardır. İsterse kendileri cehennemde, aileleri cennete gitmiş olsunlar, isterse hepsi birlikte cehennemde olsunlar, fakat her halükarda bir araya gelemeyecek ve mutlu olamayacaklardır.” “وقد ذهبوا هم إلى الجنة ، وقد ذهبوا هم إلى النار ، أو أي تفرقوا ، فلا التقاء لهم أبداً ، وسواء ذهب أهلهم إلى الجنة ، وسواء ذهب أهلهم إلى النار ، ولكن لا اجتماع لهم ولا سرور أن الجميع أسكنوا النار ، ولكن لا اجتماع لهم ولا سرور أن الجميع أسكنوا الجنة .” Ebü’l-Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed Sellâme (Riyad: Dâru Taybe, 1420/1999), 7/90.

5 Bu görüş Abdullah b. Abbas’tan nakledilmiş olup birçok tefsirde bu görüş değinilmiştir. Mesela bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’an*, thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Ettafeyyîş (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Misriyye, 1384/1964), 15/243.

alındığında da aileleri hüsrana uğratmaktan değil, aileleri kaybetmekten bahsetmek anlamlı ve doğru olacaktır. Kısaca, tefsirlerde bulunan açıklamalar ışığında Türkçe Kur'an meallerinde rastlanılan tercümenin âyet-i kerimenin manasını doğru bir şekilde yansıttığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Bu durumda neden böyle bir çeviri hatasının var olduğu hakkında düşünüldüğünde kanaatimizce ilgili ayette geçen *حَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ* ifadesinin Türkçeye çevrilmesindeki zorluğun *حَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ* ifadesinin yanlış çevirisinde etkili olduğu söylenebilir. Zira *حَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ* ifadesine bakıldığında Türkçede “nefsini kaybetmek” şeklinde bir deyim/kullanım olmadığı için “nefsini zarara sokmak” şeklinde bir çeviri daha anlaşılır ve makul gözükmemektedir. Tefsirlerde *nefsini kaybetmek* (*حَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ*) ifadesinin izahına bakıldığında kişinin nefsinin helake sürükleyerek, doğru yoldan saparak nefsinin kaybetmesine işaret edildiği görülmektedir.⁶ Dolayısıyla tercümelerde *nefsini kaybetmek* yerine Türkçede daha anlaşılır olan *nefsini hüsrana uğratmak* ifadesi tercih edildiğinde manada ciddi bir bozulma meydana gelmemekte, nefsinin kaybetmenin sebebi olan doğru yoldan çıkmak manasına işaret edilmiş olmaktadır. Ancak *ailelerini kaybetmek* ifadesine gelindiğinde doğru tercüme yapılmadığında önemli bir anlam farklılığına yol açılmaktadır. Zira ailelerini hüsrana uğratmak şeklindeki tercümede ailelerin akıbeti için tek bir seçenek, yani hüsrana uğramak, söz konusu olmaktadır. Hâlbuki, yukarıda belirtildiği üzere, tefsirlerdeki izahlarda ailelerin akıbeti hakkında iki seçeneğe işaret edildiği görülmektedir. Birinci seçeneğe göre aileler cennete girmekte, ikinci seçeneğe göre ise cehenneme girmektedirler. Her iki seçenekte müşterek olan husus, inkârcıların ailelerini hüsrana uğratmaları değil, ailelerinden ayrı düşmeleri, onlara bir daha kavuşamamalarıdır. Zira cennete giren bir ailenin hüsrana uğratılmasından bahsedilemez. Hâlbuki Türkçe meallerin büyük çoğunluğunda *aileleri hüsrana uğratmak* çevirisi *ailelerden ayrı düşmek* manasını yansıtmamaktadır. Dolayısıyla burada anlam farklılığı çok daha belirgin bir hâl almaktadır.

Makalede yöntem olarak, *حَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ* ifadesinin medlûlu Arapça dil kaynakları ve Kur'an tefsirlerindeki izahat incelenerek, ayrıca içinde *حَسِرَ* kelimesinin geçtiği âyet-i kerimeler ve hadis-i şeriflerdeki kullanımlar dikkate alınarak doğru bir şekilde tespiti çalışılmış, buna göre Türkçe meallerdeki çeviriler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Türkçe Kur'an meallerinde görülen çeviri sorunları alanyazın-

6 Mesela bk. Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah Abdulmuhsin Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 20/182.

da birçok araştırmaya konu olmuştur.⁷ Bu çalışmalarda çeviri sorunlarının farklı çeşitleri tetkik edilmiş ve daha sağlıklı tercümelerin yapılabilmesi için teklifler paylaşılmıştır. Makalemizin konusu önceki çalışmalarda ele alınmadığından dolayı alan yazında bir boşluğu doldurması ve sahaya özgün bir katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmada evvela *hasira* حَسِرَ fiilinin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımları, tefsirlerde ilgili ayet hakkında verilen izahat ve Arapça dil kaynaklarında sunulan malumat incelenecek, ardından bu bilgilerin ışığında Türkçe Kur'an meallerinde yer alan tercüme değerlendirmeye çalışılacak, ayrıca kelimenin hadislerdeki kullanımlarına da işaret edilecektir.

1. H-s-r Kökünden Türeyen Kelimelerin Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımları

H-s-r kökünden türeyen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de toplam 56 ayet-i kerimede 65 defa geçmektedir. Bunlardan *حَاسِرٌ* kelimesi 33 defa, *حَسِرَ* kelimesi ise 16 defa yer almaktadır.⁸ *حَسِرَ* kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarına daha yakından bakıldığında çoğu defa bir nesne almadan, zaman zaman ise “nefislerini” kelimesini nesne olarak geçtiği görülmektedir. Bir fikir vermesi açısından bu kullanımlara bazı misaller vermek faydalı olacaktır.⁹

حَسِرَ kelimesinin bir nesne almadan kullanımına bazı örnekler şunlardır:

وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا (Nisâ 4/119)

Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinen kimse elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur.

7 Bazı örnek çalışmalar için bk. Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004); Süleyman Narol, “Kur'an'daki Bazı İsm-i Tafdil Kalıplarının Türkçeye Çeviri Sorunu ve Meallere Yansıması”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2025), 92-117; Mehmet Ali Çalgan, “‘Mennâ’ un li'l-Hayr’ Tabiri Özelinde Anlam Daralmalarının Kur'ân'ın Türkçe Meallerinde Sebep Olduğu Çeviri Problemleri”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 828-850; Eyyüp Tuncer, “Fâ-i Tefsiriyye Edatının Çevirisi Meselesi: Türkçe Meal Çalışmaları Üzerinde Bir İnceleme”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 361-380; Cahit Karaalp, “Ahmet Didin'in Rayiha Yayıncılık Tarafından Neşredilen Renkli Mealindeki Çeviri Yanlıları”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 93-159; Murat Sülün, “Kur'an'da Enfüs (أنفس) Kelimesi -İlgili Terkiplerin Türkçeye Doğru Çevrilmesi Yönünde Mütevazı Bir Katkı”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2024), 1-29.

8 Kuran Kelimeleri, “H-s-r” (Erişim 24 Ekim 2025).

9 Bu alt başlıkta yer alan ayetlerin mealleri Kur'an Yolu isimli eserden iktibas edilmiştir. Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019).

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ (En'âm 6/31)

Allah'ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar gerçekten ziyana uğramışlardır.

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (Yûnus 10/45)

Allah'ın huzuruna çıkarılacakları uyarısını asılsız sayanlar ve doğru yolda yaşamamış olanlar hüsrana uğramış olacaklar.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُحْسِرُ الْمُبْطِلُونَ (Câsiye 45/27)

Kıyamet vakti geldiğinde; işte o gün, hakkı bırakıp bâtıla sarılanların zarar ettiği ortaya çıkacaktır.

خَسِرَ kelimesinin bir nesne olarak kullanımına bazı örnekler ise şunlardır:

الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (En'âm 6/12)

Kendilerini ziyan edenler var ya, işte onlar inanmazlar.

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ (A'râf 7/9)

Kimin de tartıları hafif gelirse işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (Hûd 11/21)

İşte kendilerine yazık edenler bunlardır; uydurdukları (tanrılar) da yanlarından kaybolup gitti.

وَأِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ أُنْقِلَبْ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ (Hac 22/11)

Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsrân işte budur.

قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (Zümer 39/15)

“Kesin olan şu ki, asıl kaybedenler, kıyamet gününde hem kendilerini hem de yakınlarını ziyan edecek olanlardır. Bilesiniz ki kesin hüsrân işte budur!”

وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (Şûrâ 42/45)

İman edenler de, “Gerçek anlamda kayba uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini hem kendilerine uyanları ziyan edenlermiş meğer!” diyecekler.

Görüldüğü üzere, خَسِرَ kelimesinin aldığı nesneler üç türlü olup bunlar “nefisler”, “nefisler ve aileler”, “dünya ve ahiret”tir. Meallerde görülen bir tutarsızlık خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ifadesinin *dünyayı ve ahireti kaybetmek* olarak çevrilmesine rağmen خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ ifadesinin *kendini ve ailesini hüsrana uğratmak* olarak çevrilmesidir.¹⁰ Halbuki her iki durumda da aynı fiilin kullanımı söz konusudur. *h-s-r* kökünden türeyen diğer kelimelerin ayetlerde kullanımlarına da birer misal vermek faydalı olacaktır.

وَأَقِمْوَا الْوِزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ (Rahmân 55/9)

Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız.

فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ (Bakara 2/64)

Eğer Allah’ın keremi ve rahmeti üzerinizde olmasaydı muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz.

قَالُوا تِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (Nâziât 79/12)

Ve ekliyorlar: “O zaman bu, (bizim için) ziyanlı bir dönüş olur!”

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْخَاسِرُونَ (Hûd 11/22)

Şüphesiz bunlar, âhirette en çok ziyana uğrayanlardır.

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (Asr 103/2)

İnsan gerçekten ziyandadır.

وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا (İsrâ 17/82)

zalimlerin ise sadece ziyasını arttırır.

أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ (Zümer 39/15)

10 Bu tutarsızlık bu bölümde istifade edilen *Kur'an Yolu* isimli eserin mealinde bulunmamaktadır. Zira bu eserde Zümer sûresi 15. âyet-i kerimesinin doğru çevrildiği görülmektedir.

Bilesiniz ki kesin hüsrân işte budur”

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْخَسِرِينَ (Şuarâ 26/181)

Ölçüyü tam tutun, eksik verenlerden olmayın.

فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ (Hûd 11/63)

Bu durum karşısında O’na âsi olursam beni Allah’a karşı kim korur? (Size uyarсам) benim ancak zararımı arttırırsınız.

Bu âyetlerde ism-i fâil, masdar ve ism-i tafdîl gibi kullanımlar olduğu görül-
mekte olup tümünün anlamının *zarar etmek*, *hüsrana uğramak* olduğu anlaşılma-
ktaır. Ancak *ehsara* (أَخْسِرَ) fiilinden türeyen *تُخْسِرُوا* kelimesi, *eksiltmek* anlamında
kullanılmıştır.

2. H-s-r Kökünden Türeyen Kelimeler Hakkında Dil Kaynakların- daki Bilgiler

Bu kısımda dil kaynaklarında *hsr* (خسر) kökünden türeyen kelimeler hak-
kında verilen malumata ana hatlarıyla işaret edilecektir. Halîl b. Ahmed’in (ö.
175/791) *Kitâbü’l-‘Ayn* isimli lügatinde *hüsr* kelimesi noksan (النقصان: أخسر), *hâ-
sir* kelimesi ticaretinde zarara uğrayan, *ehsara* (أَخْسِرَ) fiili eksiltmek, صفقة خاسرة
tabiri ise kâr getirmeyen ticaret/anlaşma olarak açıklanmıştır.¹¹ İbnü’l-Kûtiyye (ö.
367/977) *el-Ef’âl* isimli çalışmasında ve İbn Fâris (ö. 395/1004) *Mu‘cemü mekâyî-
si’l-luga* isimli eserinde kelimenin eksilmek manasına dikkat çekmişlerdir.¹²

Cevherî (ö. 400/1009’dan önce) *Tâcü’l-luga* isimli sözlüğünde Kehf sûre-
sinin 103. âyetine (هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا) (“Size, amel bakımından en çok ziyana
uğrayanları haber verelim mi?”) yer vermiştir. Mezkûr ayette ism-i tafdîl olarak
geçen kelimenin anlamı görüldüğü üzere zarara ve ziyana uğramaktır. Cevherî

11 Ebû Abdîrrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘Ayn*, thk. Mehdi Mahzûmî - İbrâhim es-Sâmerrâî (Beyrut: Dâru’l-Hilâl, ts.), 4/195.

12 Ebû Bekr Muhammed b. Ömer İbnü’l-Kûtiyye, *el-Ef’âl*, thk. Ali Fûde (Kahire: Mektebetu Hancı, 1371/1952), 204; Ebû’l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyîsi’l-luga*, thk. Abdüsselâm Mu-
hammed Hârûn (Beyrut: Dâru’l-Fîkr, 1389/1969), 2/182.

ayrıca *hasâr* (خَسَا) kelimesini helak olma ve yoldan çıkma (الضلال والهلاك) olarak açıklamıştır.¹³

İbn Sîde (ö. 458/1066) *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam* isimli lugat çalışmasında ضَلَّ: خَسِرَ خَسْرًا، وَخُسِرًا، وَخُسْرَانًا، وَخَسَارَةً، فَهُوَ خَاسِرٌ، وَخَسِيرٌ، كُلُّهُ kelimenin kök anlamının kaybolmak/kaybetmek olduğuna işaret etmiştir. İbn Sîde ayrıca كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ tabirinde geçen *hâsira* kelimesini fayda vermeyen olarak açıklamıştır.¹⁴ İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab* isimli eserinde *hsr* (خسر) mad-desine bakıldığında kelimenin helak olma ve kaybolma manasına işaret edildiği görülmektedir. İbn Manzûr'un paylaştığı şu bilgide *hasira* (خَسِرَ) fiilinin bir nesne olarak kullanımı açık bir şekilde müşahade edilmektedir: الْخَاسِرُ الَّذِي ذَهَبَ مَالُهُ وَعَقْلُهُ أَيْ: خَسِرَهُمَا. Zira, söz konusu cümlede aklını ve malını kaybetmek anlamı mevcuttur. İbn Manzûr, İbnü'l-A'râbi'den naklen sin harfinin fethasıyla *hasara* (خَسَرَ) fiilinin eksiltmek, sin harfinin kesresiyle *hasira* (خَسِرَ) fiilinin ise helak olmak anlamına sahip olduğunu bildirir.¹⁵ Sonuç olarak, Arapça dil kaynaklarında *hasira* (خَسِرَ) fiilinin manasının kaybetmek olarak açıklandığı görülmektedir.

3. Zümer Sûresi 15. Âyet-i Kerime Hakkında Tefsirlerde Yapılan İzahatın Tetkiki

Bu bölümde zamansal sıraya riayet edilerek önde gelen tefsirlerdeki malumat tetkik edilecek ve değerlendirilecektir.

Taberî (ö. 310/923): Taberî âyette geçen aileleri kaybetmeyi, hüsrana uğrayanların dünyada aileleri olduğu halde cehenneme girdiklerinde orada ailelerinin olmayacağı şeklinde izah etmiştir¹⁶. Taberî'nin, Abdullah b. Abbas'tan âyetle ilgili aktardığı görüşe göre mezkûr âyet-i kerime kastedilenler kafirler olup yüce Allah cehennemini onlar için, onları da cehennem için yaratmıştır. Onlar dünyadan ayrılacak ve cennetten de mahrum kalacaklardır. “Onlar dünyasını da âhiretini de kaybetmişlerdir ve apaçık hüsrân budur.” (خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ) âyeti

13 Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd Cevherî, *Tâcü'l-luga*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1407/1987), 2/644-645. Ayrıca bk. Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügati*, haz. Mustafa Koç - Eyyûp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 1/743.

14 Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1421/2000), 5/72-73.

15 Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), “hsr”, 4/238-239.

16 Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 20/181.

(Hac 11) bu duruma (dünyadan ayrılıp cennete de girememe) işaret etmektedir.¹⁷ Görüldüğü üzere, İbn Abbas iki âyeti ilişkilendirmiş ve ilk ayette geçen ailesini kaybetmeyi diğer ayette geçen ahireti kaybetmenin bir parçası olarak değerlendirmiştir. Taberî'nin, İbn Zeyd'den âyetle ilgili aktardığı görüşe göre ise ayette kastedilenler cehennem ehli olup bunlar dünyadaki ailelerini kaybedecekler ve cehennemde ailesiz kalacaklardır.¹⁸ Mücahid'den nakledilen görüşe göre ailelerini yitirmeleri, yanlarına gidebilecekleri bir ailelerinin olmayacağı, nefislerini yitirmeleri ise ateşte helak olmaları, diri oldukları halde ölmeleri manasına gelmektedir.¹⁹

Mâtürîdî (öl. 333/944): Mâtürîdî incelediğimiz ayet-i kerimeyi Tahrîm suresinin 6. ayetinde geçen nefislerini ve ailelerini cehennemden korumakla ilgili ilahi emirle karşılaştırır ve bu emre imtisal edildiği takdirde kıyamet gününde nefislerin ve ailelerin kaybedilmeyeceğini, böyle bir hüsrandan selamette olunacağını belirtir. Mâtürîdî bir diğer görüş olarak bu kimselere ahiret için çalışmalarının emredildiğini, eğer çalışırlarsa onlara kurtuluş, daimi bir hayat ve cennette bir aile vadedildiğini kaydeder. Eğer bu kimseler gerekli gayreti göstermezlerse bu vaad edilen aileyi kaybetmiş olurlar.²⁰

Zemahşerî (öl. 538/1144): Zemahşerî'ye göre aileleri kaybetmek şöyle açıklanmalıdır: Eğer bu kişilerin aileleri cehenneme girerlerse bu kişiler ailelerini bu şekilde yitirmiş olurlar (إِنْ كَانُوا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَدْ خَسَرُوهُمْ كَمَا خَسَرُوا أَنْفُسَهُمْ). Aileleri eğer cennete girerse o zaman bir daha dönüşü olmayacak bir biçimde birbirlerinden ayrılmış olurlar (وَإِنْ كَانُوا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَقَدْ ذَهَبُوا عَنْهُمْ ذَهَابًا لَا رَجُوعَ بَعْدَهُ إِلَيْهِمْ).²¹ Zemahşerî ailelerini kaybetmek hususuyla alakalı bir diğer görüşe de temrîz sigasıyla yer vermiştir. Buna göre eğer bu inkârcılar iman etmiş olsalardı onlar için cennette (hurilerden) aileler olacaktı. Ancak iman etmedikleri ve bu sebeple cennete giremedikleri için cennette onlar için hazırlanmış olan ailelerini kaybetmiş olurlar.²²

İbn Atiyye (öl. 541/1147): İbn Atiyye aileleri kaybetmek hususunda iki görüş zikretmiştir. İlkinde göre eğer inkârcılar, cennet ehlinde olmuş olsalardı sahip

17 Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*, 20/181.

18 Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*, 20/181.

19 Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*, 20/182.

20 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdi Baslum (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 8/668.

21 Ebû'l-Kâsım Mahmut b. Amr b. Ahmed b. Cerîr Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi'tenzîl* (Beyrut: Darü'l-Kitabî'l-Arabî, 1407/1987), 4/119.

22 Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi'tenzîl*, 4/119.

olacakları aileleri kaybetmiş olacaktı. Diğerine göre ise dünyadaki ailelerini kaybetmişlerdir.²³

Râzî (öl. 606/1210): Râzî, evvela Zemahşerî'nin yukarıda Arapça ibaresiyle zikredilen görüşünü aynen tekrar eder. Daha sonra Abdullah b. Abbas'tan nakille herkesin cennette kendisi için hazırlanmış olan bir evinin, ailesinin ve hizmetkârlarının olduğunu, eğer (yüce Allah'a) itaat ederse bunların o kişiye verileceğini, ancak eğer cehennemlik ise bunlardan mahrum kalacağını ve bunlara müslümanlardan başka kimselerin varis olacağını belirtir.²⁴

Kurtubî (öl. 671/1273): Kurtubî ayetin izahında sadece, Abdullah b. Abbas'tan nakledilen, herkesin cennette bir eşinin olduğu ancak cehenneme girenlerin bu ailesinden mahrum kaldığına dair bilgiye yer vermiştir.²⁵

Beyzâvî (öl. 685/1286): Beyzâvî'ye göre ailelerinin kaybı onları yoldan saptırmak sebebiyledir ({ وَأَهْلِيهِمْ } بِالْإِضْلَالِ). Beyzâvî bu izahıyla ayetin anlam çerçevesini daraltmış olmaktadır. Zira inkârcılar ailelerini doğru yoldan çıkarmak suretiyle onları kaybetmiş olurlar ancak ayetin kapsamı, diğer tefsirlerdeki izahat dikkate alındığında, bu durumdan ibaret değildir. Beyzâvî bu son derece muhtasar yoruma ilaveten temrîz sigasıyla Zemahşerî'nin yukarıda Arapça ibaresiyle zikredilen ve aileler cennete de cehenneme de gitse onlardan ayrı düşüleceğine dair görüşünü nakleder.²⁶

Ebû Hayyân (öl. 745/1344): Ebû Hayyân inkârcıların, dünyadaki ailelerinin cehenneme girmeleri durumunda onlardan faydalanamayacaklarını, ailelerinin iman etmeleri durumunda ise onlarla buluşamayacaklarını kaydeder. Dolayısıyla aileleri konusunda hüsrana uğramak bu iki şekilden biriyle gerçekleşmiş olmaktadır. Ebû Hayyân ayrıca Katâde, Meymun b. Mihran ve Hasan-ı Basrî'den naklen inkârcıların cennette onlar için hazırlanan hurileri kaybetmelerine de işaret eder.²⁷

23 Ebû Muhammed Abdullah b. Gâlib İbn Atiyye el-Endelûsî İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Darû'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1422/2001), 4/524.

24 Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420/1999), 26/433.

25 Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/243.

26 Ebû Saîd Nasîrüddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envarü't-tenzil ve esrarü't-tevil*, thk. Muhammed Abdurrahman Mar'âşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418/1997), 5/39.

27 Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, thk. Sıtkı Muhammed Cemil (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1421/2000), 9/191.

İbn Kesîr (öl. 774/1373): İbn Kesîr yaptığı açıklamada inkârcıların ailelerinden bir daha kavuşamayacak şekilde ayrılacaklarını zira ister aileleri cennete girmiş, onlarsa cehenneme girmiş olsunlar isterse kendileri de aileleri de cehenneme girmiş olsunlar bir daha bir araya gelemeyeceklerini ve beraber mutlu olmayacaklarını ifade etmiştir.²⁸

Suyûtî (öl. 911/1505): Suyûtî inkârcıların eğer iman etmiş olsalardı onlar için cennette hazırlanmış olan hurilere kavuşamamalarını ayette zikredilmiş olan, ailelerini kaybetmenin izahı olarak verir.²⁹

Şevkânî (öl. 1250/1834): Şevkânî, Zeccâc'dan nakille ayette inkârcıların kastedildiğini, onların müminler için cennette hazırlanmış bulunan ailelerden mahrum kalacaklarını belirtir. Öte yandan, Şevkânî'nin ayetin izahı sadedinde sarfettiği *مَنْ دَخَلَ النَّارَ فَقَدْ خَسِرَ نَفْسَهُ وَأَهْلَهُ* şeklindeki cümle önemli gözükmektedir.³⁰ Zira bu cümlede cehenneme giren bir kişinin ailesini yitirmesine işaret edilmektedir. Bu cümleden hareketle cehenneme giren bir kimsenin ailesini de hüsrana uğrattığı gibi bir anlam çıkarmak makul değildir.

İbn Âşûr (öl. 1973): İbn Âşûr'a göre inkârcılar kendileri küfre düştükleri gibi eşlerini ve çocuklarını da küfre düşürmüşlerdir ve bu sebeple ahirette birbirlerinden faydalanamazlar. İbn Âşûr bu durumu Abese sûresinin 37. âyetinde tasvir edilen durumla eşleştirir: "O gün herkesin kendine yetecek bir işi vardır." İbn Âşûr ayrıca Zümer sûresinde geçen ayetin Tahrîm sûresinde kendini ve ailesini cehennemden korumayı emreden ayetle (Tahrîm 6) yakın anlamlı olduğunu belirtir.³¹ Ahirette birbirinden faydalanamama, aileyi kaybetmenin bir sonucudur, ancak Beyzâvî'de olduğu gibi burada da ayetin anlamının daraltıldığı görülmektedir.

Zuhaylî (öl. 2015): Zuhaylî, Beyzâvî'nin aileleri yoldan saptırmak şeklindeki yorumuna katılır. Zuhaylî'nin izahına göre inkârcılar ailelerini saptırdıkları ve kıyamet gününde kalıcı azaba düşürdükleri için onları kaybetmiş olurlar (وخسروا)

28 İbn Kesîr, *Tefsîru 'l-Kur'ani 'l-Azîm*, 7/90.

29 Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî - Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed eş-Şafîi Mahallî, *Tefsîrû 'l-Celâleyn* (Kahire: Daru'l-Hadis, ts.), 608.

30 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî Şevkânî, *Fethu 'l-kadîr* (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), 4/523.

31 Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 'l-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1404/1984), 23/361.

32. Görüldüğü üzere, Zuhaylî de (أتباعهم من الأهل حيث أصلهم وأوقعهم في العذاب الدائم يوم القيامة) Görüldüğü üzere, Zuhaylî de ayetin kapsamını sadece belli bir durumu anlatacak şekilde sınırlandırmıştır.

Görüldüğü üzere, müfessirler âyetteki ilgili ifadeyi aileleri kaybetmek, ailelerden uzak düşmek olarak değerlendirmişlerdir. Müfessirlerden Beyzâvî, İbn Âşûr ve Zuhaylî inkârcıların ailelerini saptırmaları hususuna bilhassa vurgu yaparak ayetin anlamını daraltmışlardır. Aileleri saptırmak, ailelerin cehenneme girmesine yol açarak aileleri kaybetmenin bir sebebi olması hasebiyle âyetin kapsamına elbette dahildir. Ancak anlam sadece aileleri saptırmaya indirgendiğinde inkârcıların ailelerinin cennete girmesi durumunda da onlardan ayrı düşüleceğine dair anlam aslında ayetin kapsamında olmasına rağmen göz ardı edilmiş olmaktadır. Yine, inkârcıların cennete giremeyerek orada elde edecekleri hurilerden mahrum kalmalarına dair anlam da kaybolmuş olmaktadır. Dolayısıyla, incelediğimiz tefsirlerin çoğunluğunda ayetin kapsamını daraltmadan yapılan izahların daha uygun olduğu söylenebilir.

Son olarak, Râzî'nin tefsirinin Türkçe tercümesinde, yanlış çeviriden kaynaklanan mantıksız bir duruma işaret etmek uygun olacaktır. Bu çalışmada ilgili ayet şu şekilde tercüme edilmiştir: “Gerçekten hüsrana düşenler kendilerini de mensublarını da ziyana uğratanlardır.”³³ Ayete dair yapılan izahtaki sorunu görmek için öncelikle ilgili bölüm aşağıda iktibas edilecektir:

“Bunlar mensuplarını, çocuklarını da zarara sokmuşlardır. Çünkü eğer onlara tabi olan bu kimseler de cehennemliklerdense bunlar kendilerini ziyana soktukları gibi onları da ziyana sokmuşlar demektir. Yok eğer bunlar cennetliklerdense bunlar berikilerden artık kesinlikle bir daha dönüşü olmayan bir ayrılışla ayrılmışlardır.”³⁴

Görüldüğü üzere, yapılan izahta inkârcıların ailelerinin akıbeti için iki seçenektен bahsedilmiş olup ikinci seçeneğe göre ailelerin cennete girmesi söz konusudur. O hâlde nasıl olur da cennete giren aileler, inkârcılar tarafından, âyetin çeviri-

32 Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l-münir fi'l-akide ve's-şeria ve'l-menhec* (Dımaşk: Dârü'l-Fikrî'l-Muasır, 1411/1991), 23/267.

33 Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-gayb*, çev. Lütfullah Cebeci vd. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013), 19/149.

34 Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-gayb*, 19/155. İlgili kısmın Arapça aslı şu şekildedir: ثُمَّ بَيْنَ تَعَالَى كَمَالِ الرَّجْعِ: قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ يُوقِعُهَا فِي هَلَاكٍ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ هَلَاكُ أَكْثَرِ مَا أُعْطُوا مِنْهُ، وَخَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ أَيْضًا لِأَنَّهُمْ إِنْ كَانُوا مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَدْ خَسِرُوا بِقَوْلِهِ: قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ يُوقِعُهَا فِي هَلَاكٍ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ هَلَاكُ أَكْثَرِ مَا أُعْطُوا مِنْهُ، وَإِنْ كَانُوا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، فَقَدْ دَخَلُوا عَنْهُمْ دَهَابًا لَا رُجُوعَ بَعْدَ الْبَيْتِ كَمَا خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ،

sinde ifade edildiği üzere “ziyana uğratılmış” veya alıntılan izahın ilk cümlesinde ifade edildiği üzere “zarara sokulmuş” olabilir? Burada açık bir mantıksızlık göze çarpmaktadır. Hâlbuki ayetin tercümesi “ailelerini kaybetmek” şeklinde yapılsaydı böyle bir mantıksız durum ortaya çıkmayacaktı.

4. H-s-r Kökünden Türeyen Kelimelerin Hadislerdeki Kullanımının İncelenmesi

Bu bölümde *Kütüb-i Tis'a*'da *h-s-r* kökünden türeyen kelimelerin kullanımı tetkik edilecektir. Aşağıda maddeler halinde bu kullanımlara işaret edilmiştir:

إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسِبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَمَلِهِ صَلَاتُهُ ، فَإِنْ صَلَحَتْ فَقَدْ أَفْلَحَ وَأَنْجَحَ ، وَإِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ

Sünen-i Tirmizî'de geçen ve metni yukarıda verilen bir hadiste خَابَ وَخَسِرَ şeklinde bir kullanım görülmekte olup *hasira* fiilinin nesne almadığı ve kaybetmek anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zira hadiste kıyamette bir kulun ilk olarak hesaba çekileceği şeyin namazı olduğu ve namazını kılmamış ise ziyana uğrayacağı anlatılmaktadır.³⁵

أَتَهْجِرُهُ إِحْدَاكُنَّ : نَعَمْ ، فَقُلْتُ : أَتَرَا جَعَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ؟ فَقَالَتْ : فَدْخَلْتُ عَلَى حَنْصَةَ ، فَقُلْتُ قَدْ خَابَ مِنْ فَعَلَ ذَلِكَ مَنْكُنَّ وَخَسِرْتُ ، أَفَتَأْمَنُ إِحْدَاكُنَّ أَنْ يَغْضَبَ اللَّهُ عَلَيْهَا لَغَضَبٍ : نَعَمْ ، قُلْتُ : الْيَوْمَ إِلَى اللَّيْلِ ؟ قَالَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَإِذَا هِيَ قَدْ هَلَكَتْ

Sahîh-i Buhârî'de geçen ve metni yukarıda verilen bir hadiste Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa ile konuşması nakledilmektedir. Bu konuşmada Hz. Ömer kızına Rasulullah (sav) ile nasıl konuştuğunu, ona ters cevap verip vermediğini, ona küsüp küsmediğini sormuştur. Hz. Hafsa ise Hz. Peygamber'in hanımlarının bazen ona ters cevap verdiğini ve küs durabildiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer قَدْ خَابَ مِنْ فَعَلَ ذَلِكَ مَنْكُنَّ وَخَسِرْتُ diyerek böyle davranan bir kimsenin ziyana uğrayacağını belirtmiştir. Bu hadiste de *hasira* fiilinin nesne almadığı ve kaybetmek anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.³⁶

35 Muhammed b. İsmâ Tirmizî, *Sünenü'l-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Mârûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1419/1998), “Salat”, 190 (No. 415).

36 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühreir b. Nâsir (b.y.: Dârü Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Nikah”, 83 (No. 5191).

... هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ ، هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ : اَنْتَهَيْتُ اِلَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ » : عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ
الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا : مَنْ هُمْ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ ، قَالَ : فَقُلْتُ

Yine, Sahîh-i Buhârî’de geçen ve metni yukarıda verilen bir hadiste Rasul-i Ekrem hazretlerinin “Kabe’nin rabbine and olsun ki onlar en fazla hüsrana uğrayanlardır” sözünü tekrar ettiği, Ebu Zer’in (ra) bunların kim olduğunu sorması üzerine malı çok olup da malını tasadduk etmeyenler olduğunu belirttiği nakledilmiştir.³⁷ Hadiste ism-i tafdîl olan الْأَخْسَرُونَ kelimesi geçmekte olup manası en fazla ziyana uğrayandır.

أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ جُهَيْنَةُ وَمَرْثَنَةُ وَأَسْلَمٌ وَغِفَارٌ خَيْرًا مِنْ بَنِي تَمِيمٍ وَبَنِي أَسَدٍ وَمِنْ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَظْفَانَ وَمِنْ بَنِي
عَامِرِ بْنِ صَعَصَعَةَ فَقَالَ رَجُلٌ خَابُوا وَخَسِرُوا فَقَالَ هُمْ خَيْرٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ وَمِنْ بَنِي أَسَدٍ وَمِنْ بَنِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَظْفَانَ وَمِنْ
بَنِي عَامِرِ بْنِ صَعَصَعَةَ

Yine, Sahîh-i Buhârî’de geçen ve metni yukarıda verilen bir hadiste Allah Rasulü (sav) bazı Arap kabilelerinin bazılarında daha hayırlı olduğunu ifade etmiş, bunun üzerine bir sahabî üstün tutulmayan kabilelerin zararlı çıktıklarını (خَابُوا وَخَسِرُوا) belirtmiştir. Bu örnekte de *hasera* fiili nesne almamış olup hüsrana uğramak manasında kullanılmıştır.³⁸

وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى . وَفِي تَوْبٍ بِلَالٍ فَضَّةٌ . مُنْصَرَفَةٌ مِنْ حَتَيْنٍ . أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجَعْرَانَةِ
وَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَكُنْ أَعْدِلُ؟ لَقَدْ خَبْتُ ! وَبَلَّكَ » : قَالَ : أَعْدِلْ ! يَا مُحَمَّدُ : فَقَالَ : يُعْطِي النَّاسَ . اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْبِضُ مِنْهَا
« وَخَسِرْتُ إِنْ لَمْ أَكُنْ أَعْدِلُ »

Sahîh-i Müslim’de geçen ve metni yukarıda verilen bir hadiste Huneyn savaşı dönüşünde Rasul-i Ekrem hazretlerinin (sav) insanlara gümüş dağıttığı, bir adamın ise onun yanına gelerek ona “Ey Muhammed, adaletli davran” dediği aktarılmaktadır. Allah Rasulü (sav) adama “Eğer adaletli olmazsam muhakkak ki ziyana uğrarım (لَقَدْ خَبْتُ وَخَسِرْتُ)” diye cevap vermiştir.³⁹ Bu örnekte de *hasira* fiili hüsrana uğramak anlamında kullanılmıştır.

وَمَنْ ارْتَبَطَ فَرَسًا رِيَاءً وَسُوءَةً ، كَانَ ذَلِكَ خُسْرَانًا فِي مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

37 Buhârî, “Eymân”, 3 (No. 6638).

38 Buhârî, “Menakıb”, 7 (No. 3515).

39 Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi 'u's-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, ts.), “Zekat”, 142 (No. 1063).

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen yukarıdaki hadiste ise bir atı riya ve gösteriş için besleyen bir kişi için o atın kıyamet gününde o kişinin mizanında bir ziyan olacağı ifade edilmiştir.⁴⁰ Görüldüğü üzere, hadislerde *hasira* (خَسِرَ) kelimesinin hüsrana uğramak, kaybetmek anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

5. Türkçe Kur'an Meallerinde İlgili Âyet-i Kerimenin Tercümesinin Değerlendirilmesi

Bu kısımda Zümer sûresinin 15. âyet-i kerimesinin mealleri tetkik edilecektir. Öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an Yolu isimli meal ve tefsir çalışmasındaki çeviri ve izaha işaret etmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Kur'an Yolu isimli çalışmada ilgili ayetin tercümesi şu şekilde yapılmıştır: Ve ekle: “Kesin olan şu ki, asıl kaybedenler, kıyamet gününde hem kendilerini hem de *yakınlarını ziyan edecek olanlardır*. Bilesiniz ki kesin hüsrân işte budur!”⁴¹ Anılan eserde yapılan izah ise şu şekildedir:

“Onların âhirette öz benliklerini kaybetmeleri, “cehennemde hak ettikleri cezaya çarptırılmaları”; yakınlarını kaybetmeleri de “içinde bulundukları cehennem ortamında akraba ve dostlarıyla buluşup görüşme ve yardımlaşma imkânından yoksun kalmaları” şeklinde açıklanır.”⁴²

Görüldüğü üzere, mütercimler tefsirlerdeki beyanata dayanarak ilgili ayeti bu şekilde çevirmiş ve izah etmişlerdir. Öte yandan, Türkçe Kur'an meallerinin önemli bir bölümünde ilgili kısmın “ailelerini kaybetmek” yerine “ailelerini hüsrana uğratmak” şeklinde çevrildiğine tanık olunmaktadır. Zümer sûresinin 15. âyet-i kerimesinin Türkçe Kur'an meallerindeki çevirisini incelemek üzere esas olarak www.kuranmeali.com isimli web sayfasından istifade edilmiştir. Zira bu sayfada çok sayıda meali toplu bir şekilde görebilmek ve karşılaştırmak mümkündür. Mezkûr web sayfasındaki meallere bakılacak olursa, buradaki tercümelerin büyük çoğunluğunda “ailelerini zarara/ziyana sokmak/uğratmak”, “hüsrana uğratmak/sokmak/düşürmek/sürüklemek/atmak”, “kayba uğratmak”, “ailelerine yazık etmek”, “yakınlarını perişan etmek”, “helaka düşürmek” gibi ifadeler görülmekte olup bunlar “ailelerini hüsrana uğratmak” ortak manasında birleşmektedirler. An-

40 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, thk. Şuayb el-Arnaû't vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2001), 45/573 (No. 27593).

41 Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/607.

42 Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/607-608.

cak bu sayfada az sayıda da olsa “ailelerini kaybetmek” müsterek manasına gelecek şekilde yapılmış tercümeler de bulunmakta olup öncelikle bunlara aşağıda yer verilmiştir:⁴³

Bahaeddin Sağlam Meali: De ki: “Gerçek zarar edenler, kıyamet günü kendilerini ve *ailelerini kaybedenlerdir*. İşte apaçık (en büyük) kayıp budur!

Mehmet Çakır Meali: De ki: “Eğer birileri kıyamet gününde hem kendini hem *aile efradını kaybetmişse*! Bundan daha büyük bir kayıp olur mu?”

Muhammed Esed Meali: De ki: “[Gerçekten] hüsrana uğrayanlar, Kıyamet Günü hem kendilerini, hem de *dost ve akrabalarını kaybedecek* olanlardır: bu [ap] açık bir kayıp değil midir? (Esed’in izahı: Yani onlar, Kıyamet Günü, bu dünyadaki bütün sevdiklerinden ve yakınlarından geri dönülemez biçimde koparılacaklardır.)

Süleyman Ateş Meali: De ki: “Ziyana uğrayanlar kıyamet günü hem kendilerini, hem de *ailelerini ziyan edenlerdir*. Dikkat edin, işte bu, apaçık bir ziyandır!”

Süleymaniye Vakfı Meali: De ki “Asıl kaybedenler, (mezardan) kalkış günü kendini ve *aillesini kaybedenlerdir*.” Bilin ki apaçık hüsrana işte budur.

M. Pickthall: Say: The losers will be those who lose themselves and their housefolk on the Day of Resurrection. Ah, that will be the manifest loss!

Yusuf Ali: Say: “Truly, those in loss are those who lose their own souls and their People on the Day of Judgment: Ah! that is indeed the (real and) evident Loss!

Bu sayfada yer alan mealler arasında sadece beş Türkçe ve iki İngilizce tercümede “ailelerini kaybetmek” anlamında bir çeviri söz konusu olup geri kalan meallerde “ailelerini zarara sokmak” manasının verildiği müşahade edilmektedir. Bu şekilde yapılan tercümeler arasında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, Diyanet Vakfı’nın ve merhum Hasan Basri Çantay’ın mealleri de yer almaktadır. Türkçe meallerin genel resmini görmek adına yararlandığımız bu web sayfasındaki malumatın yeterli olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla tefsirlerdeki izahat ışığında Türkçe Kur’an meallerindeki çevirilerin büyük bir kısmında bir çeviri hatasından bahsetmek mümkündür.

43 Türkçe Kuran Mealleri, “Zümer Suresi 15. Ayet” (Erişim 24 Ekim 2025).

Ayet-i kerimenin tercümesindeki soruna bu şekilde işaret edildikten sonra konuyla ilgili birkaç mülâhazaya da yer vermek uygun olacaktır. Türkçe Kur'an meallerinde خَسِرُوا أَهْلِيهِمْ ifadesinin tercümesindeki sorundan kaynaklı olarak خَسِرَ kelimesinin çevirisiyle alakalı gerek ayet içi gerek ayetler arası bir tutarsızlık dikkat çekmektedir. Nitekim aynı fiilin (خَسِرَ) aynı ayette hem ziyana uğramak hem de ziyana sokmak olarak çevrildiği görülmektedir: “Şüphesiz hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde kendilerini ve ailelerini hüsrana sokanlardır.” Ayet-i kerimede خَسِرُوا ve الْخَاسِرِينَ kelimeleri geçmekte olup ikisi de aynı manaya (hüsrana uğramak/kaybetmek) sahip olmasına rağmen tercümede hüsrana uğramak ve hüsrana sokmak şeklinde iki farklı anlama gelecek şekilde çevrilmiştir. Öte yandan ayetler arası bakıldığında ise, Hac sûresi 11. âyet-i kerimede geçen خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ifadesinin Türkçe meallerde dünyasını ve ahiretini yitirmek olarak çevrildiği görülmektedir. Ancak aynı fiil, incelediğimiz Zümer sûresi 15. âyet-i kerimesinde خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ ifadesinde geçmekle beraber bu ifade meallerde nefislerini ve ailelerini yitirmek değil, zarara sokmak olarak çevrilmiştir. Ayet içi ve ayetler arası bu tutarsızlığa işaret edildikten sonra son bir mülâhazayı paylaşmak uygun olacaktır. Mercek altına aldığımız Zümer sûresi 15. âyet-i kerimesine bir bütün olarak bakıldığında (De ki: “Muhakkak, asıl kaybedenler, kıyamet gününde hem kendilerini hem de yakınlarını ziyân edecek olanlardır. İşte kesin hüsrân budur!”), âyetle inkârcıların kayıplarının ne kadar büyük ve apaçık olduğu vurgulanmaktadır. Âyetle inkârcıların kayıplarının büyüklüğünü göstermek amacıyla onların hem kendilerini hem de ailelerini yitirdiklerinin altı çizilmiş, yani kayıplarının ne olduğuna dikkat çekilmiştir. Türkçe tercümede bu hususa riayet edildiğinde âyetin asıl vurgusu anlaşılabilecektir.

Sonuç

Bu inceleme neticesinde Zümer sûresi 15. âyet-i kerimesinin doğru çevirisinin Kur'an Yolu isimli eserde de geçtiği üzere “Kesin olan şu ki, asıl kaybedenler, kıyamet gününde hem kendilerini hem de yakınlarını ziyân edecek olanlardır.” şeklinde olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim tefsirlerdeki izahat anlamın bu şekilde olmasını gerektirmektedir. Ayrıca, hasira (خَسِرَ) kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki diğer kullanımları da hüsrana uğratmak değil, hüsrana uğramak manasını taşımaktadır. Söz konusu kelimeye hüsrana uğratmak anlamı verildiğinde gerek aynı ayet içerisinde gerekse Hac sûresi 11. âyet-i kerimesiyle kıyaslandığında bir tutarsızlık ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, Zümer sûresi 15. âyet-i kerimesi

bir bütün olarak değerlendirildiğinde de inkârcıların hüsrânlarının büyüklüğünün vurgulandığı, dolayısıyla *kendilerini ve ailelerini yitirmelerinin* altının çizildiği anlaşılmaktadır. Son olarak, dil kaynaklarındaki bilgiler ve hadislerdeki kullanımlar da dikkate alındığında *hasira* (حَسِرَ) kelimesinin *hüsrana uğratmak* değil, *hüsrana uğramak* anlamına geldiği açıkça müşahede edilebilmektedir.

Kanaatimizce Türkçe Kur'an meallerinde ayette geçen *خَسِرُوا أَهْلِيهِمْ* ifadesinin yanlış çevrilmesinin sebebi aynı ayette geçen *خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ* ifadesinin çevirisinden kaynaklanmaktadır. Türkçede *nefsini kaybetmek* şeklinde bir deyim/kullanım olmaması nedeniyle *nefsini zarara sokmak* şeklindeki çeviri daha anlaşılır ve makul görünmektedir. Bu çeviri *خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ* ifadesinde ciddi bir anlam kaybına neden olmamakla beraber *خَسِرُوا أَهْلِيهِمْ* ifadesinin çevirisinde *aileleri kaybetmek* şeklindeki bir tercüme daha belirgin bir anlam farkına yol açmakta ve ayetin kapsamının daralmasına ve kastedilen mananın tam olarak ifade edilememesine sebebiyet vermektedir.

Türkçe Kur'an meallerinde ayette geçen *خَسِرُوا أَهْلِيهِمْ* ifadesinin yanlış çevrilmesinin diğer bir muhtemel sebebi olarak meal yazımında önceki meallerden etkilene hususuna değinmek gerekir. Bu bağlamda günümüzde hazırlanan meallerin örneğin Hasan Basri Çantay'ın mealinden etkilendiklerini dikkate almak lazımdır.⁴⁴ Bir meal yazarı her ayetin çevirisinde tefsirlere müracaat etmese de kendisinden önce telif edilmiş bir meal dikkate alacaktır. Çantay'ın ise mealini hazırlarken Beyzâvî'den istifade ettiği mealinin incelenmesinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Beyzâvî'nin söz konusu ayetin anlamını daraltarak yaptığı izahın Çantay gibi meal müelliflerini etkilemiş olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak, her bir ayet-i kerimenin doğru manasını tespit edebilmek için sadece önceki meallerden faydalanmakla yetinilmeyip mutlaka temel tefsir kaynaklarından dikkatli bir şekilde istifade etmek gerektiği açıktır. Kur'an meallerinde görülebilen bu gibi çeviri sorunlarının tetkiki ile çevirilerin iyileştirilmesi ve murad-ı ilâhînin daha doğru bir şekilde aktarılması umulmaktadır. Bu incelemenin de bu yönde mütevazı bir katkı sunması beklenmektedir.

44 Mustafa Kara, "Hasan Basri Çantay'ın 'Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm' Adlı Eseri ve Bu Eserin Günümüz Meâl Çalışmalarına Etkisi", *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 2/1 (2016), 49-67. Bu çalışmada Çantay'ın yönteminin kendisinden sonraki çalışmalara etkisi incelenmiştir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 32 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2001.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vil*. thk. Muhammed Abdurrahman Mar'aşlı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418/1997.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *el-Câmi'u's-sahih*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir. 9 Cilt. b.y.: Dârü Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü'l-luga*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dârü'l-İlm, 1407/1987.
- Çalgan, Mehmet Ali. “‘Mennâ'un li'l-Hayr' Tabiri Özelinde Anlam Daralmalarının Kur'an'ın Türkçe Meallerinde Sebep Olduğu Çeviri Problemleri”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2021), 828-850.
- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Sıtkı Muhammed Cemil. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1421/2000.
- Gürbüz, Faruk. *Tercüme Problemleri ve Mealler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Mehdi Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî. Beyrut: Dârü'l-Hilâl, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1404/1984.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdullah b. Gâlib İbn Atiyye el-Endelûsî. *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1389/1969.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmail. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. thk. Sami b. Muhammed Sellâme. Riyad: Dârü Taybe, 1420/1999.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dârü Sâdır, 1414/1993.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl. *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İbnü'l-Kûtîyye, Ebû Bekr Muhammed b. Ömer. *el-Ef'âl*. thk. Ali Fûde. Kahire: Mektebetu Hancı, 1371/1952.
- Kara, Mustafa. “Hasan Basri Çantay'ın 'Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm' Adlı Eseri ve Bu Eserin Günümüz Meâl Çalışmalarına Etkisi”. *Balikesir İlahiyat Dergisi* 2/1 (2016), 49-67.
- Karaalp, Cahit. “Ahmet Didin'in Rayiha Yayıncılık Tarafından Neşredilen Renkli Mealindeki Çeviri Yanlışları”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 93-159.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*. thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Ettafeyyîş. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdi Baslum. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Narol, Süleyman. "Kur'an'daki Bazı İsm-i Tafdil Kalıplarının Türkçeye Çeviri Sorunu ve Meallere Yansımaları". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2025), 92-117.
- Özafşar, Mehmet Emin (ed.). *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420/1999.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Tefsir-i Kebîr Mefâtihu'l-gayb*. çev. Lütfullah Cebeci vd. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celeleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr - Mahallî, Celeleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed eş-Şafîî. *Tefsirü'l-Celâleyn*. Kahire: Daru'l-Hadis, ts.
- Sülün, Murat. "Kur'an'da Enfüs (أنفس) Kelimesi -İlgili Terkiplerin Türkçeye Doğru Çevrilmesi Yönünde Mütevazı Bir Katkı". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2024), 1-29.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Fethu'l-kadîr*. Dimaşk: Dâru İbn Kesir, 1414/1993.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah Abdulmuhsin Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Mârûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1419/1998.
- Tuncer, Eyyüp. "Fâ-i Tefsiriyye Edatının Çevirisi Meselesi: Türkçe Meal Çalışmaları Üzerinde Bir İnceleme". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 361-380.
- Vankulu Mehmed Efendi. *Vankulu Lügati*. haz. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmut b. Amr b. Ahmedb. Cerîr. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1407/1987.
- Zühaylî, Vehbe. *Tefsirü'l-münir fi'l-akide ve's-şeria ve'l-menhec*. Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muası, 1411/1991.
- Kuran Kelimeleri. "H-s-r". Erişim 24 Ekim 2025. <https://kurankelimeleri.com/hi/hi-sin-ra/>
- Türkçe Kuran Mealleri. "Zümer Suresi 15. Ayet". Erişim 24 Ekim 2025. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=39&ayet=15>